

Judyta Ścigała

Uniwersytet Śląski w Katowicach

judytascigala20@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7543-1775>

Roma renascens i Roma resurgens w ikonografii monet Galby, Witeliusza i Wespazjana

Abstrakt: W artykule omówiono emisje monetarne przedstawiające boginię Romę, której towarzyszy legenda ROMA RENASCENS lub ROMA RESVRGENS. Ikonografia tych monet — emitowanych przez Galbę, Witeliusza i Wespazjana — jest podstawą rozważań autorki. Dla wyglądu Romy, raz walczącej i przynoszącej zwycięstwo, innym razem upadającej i podnoszonej przez cesarza, tło stanowiły wydarzenia rozgrywające się w latach 68–71.

Słowa kluczowe: Roma, Galba, Witeliusz, Wespazjan, Rzym, Cesarstwo Rzymskie, bogini zwycięstwa

„Rok czterech cesarzy” (68–69)¹ należał niewątpliwie do momentów przełomowych w dziejach Cesarstwa Rzymskiego. Wraz z upadkiem dynastii julijsko-klaudyjskiej (27 p.n.e.—68 n.e.) państwo znalazło się w głębokim kryzysie. Walki, które wtedy prowadzono, nie pozwoliły panującym w tym krótkim okresie cesarzom na dłuższe przebywanie w stolicy², a to doprowadziło do jej czasowego zaniedbania.

¹ O „roku czterech cesarzy” zob. P.A.L. GREENHALGH: *The Year of Four Emperors*. London 1975; K. WELLESLEY: *The Year of the Four Emperors*. London—New York 2000; G. MORGAN: *69 A.D. — The Year of four emperors*. Oxford 2006; M. BYRA: *Wojna o tron cesarów 68–70 r. n.e.* Oświęcim 2014; J. KOZŁOWSKI, K. KRÓLCZYK: *Aspekty polityczne i militarne „roku czterech cesarzy” (68–69 po Chr.)*. Cz. 1: *Do śmierci Galby*. „*Studia Europaea Gnesnensia*” 2015, 11, s. 29–54; J. KOZŁOWSKI, K. KRÓLCZYK: *Aspekty polityczne i militarne „roku czterech cesarzy” (68–69 po Chr.)*. Cz. 2: *Od śmierci Galby do zwycięstwa Wespazjana*. „*Studia Europaea Gnesnensia*” 2015, 12, s. 33–60.

² O wpływie wydarzeń na obecność cesarzy w Mieście pisał S. BENOIST: *Le prince, la cité les événements: l'année 68–69 à Rome*. „*Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*” 2001, 50, s. 279–311.

Wobec tego Galba (S. Sulpicius Galba, 8 czerwca 68—15 stycznia 69³), Witeliusz (Aulus Vitellius, 2 stycznia—20 grudnia 69⁴) oraz Wespazjan (T. Flavius Vespasianus, 1 lipca 69—23 czerwca 79⁵) zaczęli wykazywać w swych emisjach monetarnych szczególne zainteresowanie Rzymem, zapewne chcąc pokazać, że mimo swej nieobecności starają się zadbać o stolicę. Przyjęty jednak przez nich sposób pojmowania problemu Miasta sprawił, że emisje te należą do szczególnych, a to za sprawą umieszczanych na nich wyobrażeń, które są jak gdyby odpowiedzią na wypadki mające miejsce w „roku czterech cesarzy”⁶. Uwagę przykuwa nie tylko legenda rewersowa (ROMA RENASCENS lub ROMA RESVRGENS⁷), lecz przede wszystkim sposób ukazywania Romy⁸, której poza — w szczególności na monetach Wespazjana⁹ — stanowiła pewne *novum*. Okres ów obfitował w nowe hasła, które swoje symboliczne odzwierciedlenie znalazły w bardzo bogatej i nowatorskiej ikonografii monet.

Wykorzystanie przez wspomnianych cesarzy idei Romy¹⁰ walczącej i odradzającej się stanowiło z jednej strony nawiązanie do początków państwa, a z drugiej — próbę ukazania, że Rzym, mimo narastających przeciwności, może zostać odrodzony i odnowiony. Galba, Witeliusz i Wespazjan wskazywali zatem w emisjach, iż potrzebują pomocy samej Romy. Nie była to jednak główna idea, jaką chcieli przekazać. Pokazywali oni bowiem ponadto siebie samych jako wybawicieli Rzymu, który dzięki ich pomocy — wyrażonej w ikonografii monet poszczególnymi gestami uosobionej bogini — potrafi podnieść się z upadku. Przedstawiono zatem w ten sposób wzajemne oczekiwania. Z jednej strony władcy chcieli przekazać — poprzez legendę — że dbają o los państwa i jego dalsze trwanie, z drugiej zaś — informowali,

³ D. KIENAST: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt 1980, s. 102.

⁴ Ibidem, s. 106.

⁵ Ibidem, s. 108.

⁶ Wykorzystanie motywu Romy w mennictwie podczas „roku czterech cesarzy” H. MATTINGLY: *The Coinage of the Civil Wars of A.D. 68—69*. „Numismatic Chronicle” 1914, 14, s. 110—137; C.M. KRAAY: *The Coinage of Vindex and Galba, A.D. 68, and the Continuity of the Augustan Principate*. „Numismatic Chronicle” 1949, s. 129—149; C.M. KRAAY: *The Aes Coinage of Galba*. New York 1956.

⁷ Uwagi na temat rozbieżności pomiędzy znaczeniem obu napisów podaję w dalszej części artykułu.

⁸ Szerzej o wyglądzie Romy zob. S.L.E. CESANO: *La figura di Roma sulle monete romane*. „Roma” 1928, 6, s. 385—400; J. CHAMPEAUX: *Images célestes de Rome: la ville et ses incarnations divines*. W: *Roma illustrata. Représentations de la ville. Actes du colloque international de Caen (6—8 octobre 2005)*. Eds. P. FLEURY, O. DESBORDES. Caen 2008, s. 85—95.

⁹ Roma w mennictwie Wespazjana (zwłaszcza w kontekście pełnienia symbolu Miasta) zob. N. MÉTHY: *La représentation de la ville de Rome dans le monnayage impérial (70—235 après J.—C.)*. „Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines” 1984, 14, s. 9—25.

¹⁰ O wykorzystaniu wizerunku Romy w mennictwie zob. C.C. VERMEULE: *The Goddess Roma in the Art of the Roman Empire*. Cambridge 1959, s. 29—62; J. VANCE RAE: *The Goddess Roma on Roman Republican Coins*. New York 1956.

że nie jest to ich samodzielne zadanie i potrzebują Romy, która czuwając nad ich postęпами w walce, ostatecznie przyniesie im zwycięstwo.

Skupiam się zatem na pewnej grupie numizmatów, która ideę Romy walczącej o odrodzenie lub odbudowę wyraża za pomocą wspomnianych legend (ROMA RENASCENS lub ROMA RESVRGENS) oraz przez ukazanie charakterystycznych postaw postaci występujących na rewersach. Postaci te, wchodząc ze sobą we wzajemne interakcje, oddają ideę ponownego odrodzenia lub odbudowy Rzymu mimo trwającej wojny domowej, a także tuż po jej zakończeniu. W przypadku Wespazjana wzbogacenie scen na monetach oraz zmiana legendy (ROMA RESVRGENS zamiast ROMA RENASCENS) pozwalają na próbę reinterpretacji postrzegania problemu przez cesarza. Ukazał on nie tylko politykę, jaką obrał po przejęciu władzy, ale również konsekwencje długotrwałej wojny domowej. Jego emisje, w pewnym stopniu, podsumowywały zakończenie walk wewnętrznych oraz wejście Imperium, a więc i Rzymu pod władzę nowej dynastii.

Monety, zawierające hasła odwołujące się do odradzającej lub odnawiającej się Romy, nie ukazują bezpośrednio jej mitycznych początków, lecz nawiązują do idei, która wskazuje, że Rzym zawsze może się po raz kolejny odrodzić. „Rok czterech cesarzy” charakteryzujący się brakiem stabilnej władzy doprowadził do spustoszenia Rzymu. Ucierpiało wiele symboli¹¹, które tradycyjnie kojarzono z długim i stabilnym trwaniem państwa. Cesarze wybierani poza granicami stolicy docierali do niej najczęściej w momencie, kiedy było już za późno na ich interwencję. Mimo tego podejmowany na monetach motyw pozwalał im zasugerować społeczeństwu ich nieustanne zainteresowanie losami Miasta. Dodatkowo wspomagali się tym, że dbają o jego odbudowę i wraz z bóstwem Romą walczą o jego wyzwolenie spod jarzma przeciwników i zakończenie pasma niefortunnnych wydarzeń. Te nawoływania widoczne były zwłaszcza na monetach Wespazjana¹². Na nich płynnie doszło do przemiany Romy z końca 69 roku na tę z początku lat 70. I wieku. Najpierw Rzym podupadał wraz z wieloma pierwotnymi symbolami, potem Roma otrzymała pomoc, która w ikonografii monetarnej została wyrażona w geście podania jej dłoni przez cesarza. Tym samym Wespazjan symbolicznie przypieczętował swoje działania, mające zresztą odzwierciedlenie w praktyce¹³,

¹¹ Mam tutaj na myśli budowle, który świadczyły o trwaniu państwa i były związane z jego mitycznymi początkami, a zostały zniszczone podczas wojny domowej (np. świątynia Westy lub świątynia Jowisza Najlepszego Największego). Zob. o wydarzeniach mających miejsce na Kapitolu — K. WELLESLEY: *What happened on the Capitol in December AD 69?*, „American Journal of Ancient History” 1981, 6, s. 166—190.

¹² Por. np. *The Roman Imperial Coinage*. Vol. 2: *From AD 69—96 Vespasian to Domitian*. Eds. I.A. CARRADICE, T.V. BUTTREY. London 2007 (dalej: RIC 2¹), *Vesp.*, nr 1317 (z czasów przed objęciem władzy przez Wespazjana) oraz RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194 (z czasów po objęciu władzy).

¹³ Por. uwagi w przypisie 40 oraz w dalszej części artykułu.

a które na emisjach z legendą ROMA RESVRGENS ukazywały wydobywanie Romy z upadku.

Zanim jednak do władzy doszedł Wespazjan, już jeden z jego poprzedników — Galba — posłużył się motywem Romy walczącej oraz legendą nawiązującą do odradzania się Rzymu. Na jego monetach pojawił się napis ROMA RENASCENS¹⁴ (lub jego skrócone wersje: ROMA RENASCEN¹⁵, ROMA RENASCES¹⁶ albo ROMA RENASC¹⁷). Ukazano wówczas boginię, która walczy o ponowne odrodzenie Rzymu, co miało nastąpić wraz z końcem wojny domowej. Dodatkowej symboliki nadawały oba napisy, które wskazywały, o co dokładnie walczył Roma.

Aureusy¹⁸ i denary¹⁹ te były emitowane od kwietnia 68 do stycznia 69 roku przez mennicę stołeczną, hiszpańską i galijską. Grupę tych numizmatów łączy wizerunek Romy (podążającej naprzód), która ukazana jest w hełmie, pancerzu, wojskowym płaszczu i z włócznią w lewej dłoni. Jej poza nie pozostawia wątpliwości, że nie ma ona pokojowych zamiarów. W wyciągniętej prawej dłoni trzyma glob, na którym stoi posązek bogini zwycięstwa (zwróconej twarzą do Romy) i niejako wieńczącej ją (por. ilustracje 1—2), co jest zapowiedzią zwycięstwa tak państwa, jak zapewne

Il. 1. Aureus, Tarraco, lata 68–69

Aw.: GALBA IMPERATOR. Galba. Głowa cesarza w wieńcu laurowym zwrócona w prawo. Glob umieszczony na piersiu. Rw.: ROMA RENASCENS. Roma idąca naprzód, w prawo. Trzyma włócznię oraz posązek bogini zwycięstwa stojącej na globie i trzymającej wieniec.

Źródło: RIC 1², Galba, nr 87. Dostępne w Internecie: <https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=16571#> (dostęp: 19.11.2018).

¹⁴ *The Roman Imperial Coinage*. Vol. 1: *From 31 BC to AD 69*. Eds. C.H.V SUTHERLAND, R.A.G. CARSON. London 1984 (dalej: RIC 1²), *Galba*, nr 25, 26, 27, 28, 29, 58, 87, 88, 95.

¹⁵ RIC 1², *Galba*, nr 162.

¹⁶ RIC 1², *Galba*, nr 200, 201, 202, 203, 204, 229, 230.

¹⁷ RIC 1², *Galba*, nr 24, 40, 41, 42, 43, 57, 160, 161, 194, 195, 196, 197, 198, 199.

¹⁸ RIC 1², *Galba*, nr 24, 40, 58, 87, 194, 198, 201, 202, 203.

¹⁹ RIC 1², *Galba*, nr 25, 26, 27, 28, 29, 41, 42, 43, 57, 88, 95, 160, 161, 162, 195, 196, 197, 199, 200, 204, 229, 230.

Il. 2. Denar, Tarraco, lata 68–69

Aw.: IMP GALBA. Galba. Głowa cesarza w wieńcu laurowym zwrócona w prawo. Glob umieszczony na popiersiu. Rw.: ROMA RENASCENS. Roma idąca naprzód, w prawo. Trzyma włócznię oraz posążek bogini zwycięstwa stojącej na globie i trzymającej wieniec.

Źródło: RIC 1², *Galba*, nr 29. Dostępne w Internecie: <https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=43684#> (dostęp: 19.11.2018).

samemu Miasta²⁰. Niekiedy włócznia trzymana przez Romę jest zastępowana bogato zdobionym berłem zakończonym na wierzchu orłem²¹, a całość dopełnia jeden z wcześniej wspomnianych wariantów legendy²², która dodatkowo nadaje Romie charakter walczącej o hasłowe odrodzenie.

Na awersach tych monet przedstawiono głowę cesarza w wieńcu laurowym²³; czasem dodatkowo wizerunek Galby dopełnia umieszczony pod popiersiem glob (por. ilustracje 1–2)²⁴. Władca starał się zatem zwyciężyć swych przeciwników, a pomoc miała mu w tym odradzająca się poprzez walkę Roma. Ponadto jego zwierzchnictwo miało się rozciągać na całe Cesarstwo i świat rzymski, co mógł symbolizować znajdujący się na awersie i rewersie glob.

W tym kontekście interesujące wydają się zwłaszcza te awersy, na których pojawia się wizerunek Galby na koniu²⁵. Aureusy²⁶ i denary²⁷ te emitowane były na

²⁰ RIC 1², *Galba*, nr 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 41, 42, 43, 57, 58, 87, 88, 95, 160, 161, 162, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 229, 230.

²¹ RIC 1², *Galba*, nr 87, 88, 95, 160, 161, 162, 194, 195, 196, 200, 201, 202, 203, 204, 229.

²² RIC 1², *Galba*, nr 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 41, 42, 43, 57, 58, 87, 88, 95, 160, 161, 162, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 229, 230.

²³ RIC 1², *Galba*, nr 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 41, 42, 43, 57, 58, 95, 161, 162, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 229, 230.

²⁴ RIC 1², *Galba*, nr 24, 25, 26, 27, 28, 29, 40, 41, 42, 43, 57, 58, 95, 162.

²⁵ RIC 1², *Galba*, nr 87, 88.

²⁶ RIC 1², *Galba*, nr 87.

²⁷ RIC 1², *Galba*, nr 88.

terenie Galii od kwietnia do późnej jesieni 68 roku. Przedstawiony na nich cesarz dosiadający konia i kierujący się w prawo wymachuje włócznią trzymaną w prawej dłoni. Podczas emitowania tych monet w państwie nadal trwała wojna domowa. Łącząc wyobrażenia na awersie i rewersie, można dojść do wniosku, że walczący konno cesarz nie został przedstawiony przypadkowo. Galba toczy walkę, a Roma niesie wiktoriolę. Zatem Galba walczy nie tylko o odrodzenie Rzymu, ale również o zwycięstwo Miasta i państwa, co miałyby być jego i bogini zasługą. Dodatkowo w ten sposób ukazano także wzajemne oczekiwania cesarza i bogini, którzy spodziewają się od siebie pomocy w walce, jaką toczą z przeciwnikami.

Wyobrażenie zarówno na rewersie, jak i awersie nasuwa wniosek, że Galba wpłótł w ideę odrodzenia Rzymu elementy militarne, sugerując w ten sposób, że Roma (Rzym) nie pozostaje mu obojętna. Walczy nie tylko o własne zwycięstwo, lecz także o rozkwit państwa na nowo.

Podczas panowania Witeliusza, od stycznia do czerwca 69 roku, w mennicy hiszpańskiej w Tarraco nadal, teraz w imieniu nowego cesarza, wybijano asy, na których pojawił się motyw znany z monet Galby. Spersonifikowana Roma figuruje na nich obok legendy ROMA RENASCENS, poszerzonej o napis S C. Z kolei na awersie cesarz, przedstawiony w popiersiu, także występuje z niewielkim globem. Witeliusz, w pełni przejmując treść ikonograficzną lansowaną przez Galbę, podobnie jak poprzednik, ukazywał na swych monetach wojowniczą Romę (w hełmie i wojskowym stroju oraz z włócznią), która walczy o ponowne swe odrodzenie. Ponadto, tak jak wcześniej, występuje ona wraz ze statuetką bogini zwycięstwa²⁸.

W latach 68—69 pojawiła się także pewna grupa numizmatów z legendą ROMA RENASC²⁹ oraz ROMA RENASCES³⁰ wraz z wyobrażeniem Romy, której sylwetka została przedstawiona podobnie jak na monetach omówionych wcześniej. Na aureusach³¹ i denarach³², tych emitowanych na terenie Hiszpanii, Roma stoi obrócona w prawo. Na lewym ramieniu, na ukos, ma przerzucone długie berło zakończone orłem. W prawej dłoni trzyma posążek bogini zwycięstwa³³. Na awersie tych monet widnieją: napis BON EVENT³⁴ (lub BONI EVENT³⁵), a także popiersie (niekiedy udrapowane³⁶) kobiety zwróconej w prawo, której głowa przyozdobiona jest okrągłą

²⁸ RIC 1², *Vit.*, nr 45.

²⁹ RIC 1², *Civil wars*, nr 8, 9.

³⁰ RIC 1², *Civil wars*, nr 11.

³¹ RIC 1², *Civil wars*, nr 8.

³² RIC 1², *Civil wars*, nr 9, 11.

³³ RIC 1², *Civil wars*, nr 8, 9, 11.

³⁴ RIC 1², *Civil wars*, nr 8, 9.

³⁵ RIC 1², *Civil wars*, nr 11.

³⁶ RIC 1², *Civil wars*, nr 11.

opaską³⁷ lub diademem³⁸, a czasem dodatkowo jej włosy są związane w ciasny węzeł na szyi³⁹.

Wespazjan przejmując w swym mennictwie motyw Romy walczącej, odwoływał się do odbudowy Rzymu, która dokonała się tuż po zakończeniu wojny domowej, a związana była bezpośrednio z przejęciem przez niego władzy. Jego emisja była odpowiedzią na zaistniałą sytuację kryzysową, na realia, w jakich znalazło się Cesarstwo. Podczas gdy poprzednicy nowego cesarza sugerowali jedynie za pomocą legendy, że to właśnie ich panowanie przyniesie Rzymowi odrodzenie, Wespazjan posłużył się dodatkowo odpowiadającą napisowi sceną, w której występował jako opiekun Romy. Na monecie przedstawiono cesarza, który podnosi Romę z kłęczek, tym samym pomagając jej powstać. Poza tym emisja Wespazjana połączona została z działaniami, które miały odzwierciedlenie w praktyce⁴⁰.

Wespazjan przez ukazywanie motywu Romy walczącej eksponował jej powolny upadek dokonujący się wcześniej, a siebie samego prezentował jako jej wyzwoliciela i pomocnika, który po pokonaniu przeciwników⁴¹ może w pełni wywiązać się ze swych cesarskich obowiązków. Wybijając te monety, znacznie poszerzył wydzźwięk wyobrażeń, które pojawiały się z każdym kolejnym wizerunkiem przedstawianej Romy. Jest on dostosowany odpowiednio do etapu panowania Wespazjana, ale również do osiągniętej stabilności jego władzy. Podjęty motyw miał pomóc nowemu cesarzowi wzmocnić swoją pozycję, ale również ukazać go jako wyzwoliciela Rzymu, który, troszcząc się o stolicę i jej mieszkańców, podejmował działania nie tylko wewnątrz niej (przykładowo odnawiając budynki związane z mitycznymi początkami Miasta)⁴², lecz także poza granicami Rzymu, co symbolizował glob⁴³ pojawiający się na awersie⁴⁴. Dodatkowo podsumowywała to całkiem

³⁷ RIC 1², *Civil wars*, nr 8, 9.

³⁸ RIC 1², *Civil wars*, nr 11.

³⁹ RIC 1², *Civil wars*, nr 11. O Bonus Eventus zob. B. LICHOCKA: *Bonus Eventus sur les monnaies romaines*. „Études et Travaux” 1975, 16, s. 237—261; B. AWIANOWICZ: *Rzadki denar Septymianusa Sewera z legendą rewersu Bona Spes z Wiednia*. „Wiadomości Numizmatyczne” 2010, 54, s. 73—82.

⁴⁰ Pewnym dopełnieniem działalności budowlanej Wespazjana były emisje monet, które przedstawiały odnowione i odbudowane budowle, zob. na ten temat N.T. ELKINS: *Monuments in Miniature. Architecture on Roman Coinage*. New York 2015, s. 78—80. Jego działalność — czego wymagała sytuacja — skupiona była jednak w głównej mierze na Kapitolu, por. H. LINDSAY: *Vespasian and the City of Rome: the Centrality of the Capitolium*. „Acta Classica” 2010, 53, s. 165—180.

⁴¹ Wespazjan został ogłoszony cesarzem w lipcu 69 roku, a pierwsza emisja z Romą i hasłem ROMA RENASC pojawiła się już w 70 roku.

⁴² Por. uwagi zawarte w przypisie 11.

⁴³ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 110.

⁴⁴ Odtwarzanie pokoju i walka o przywrócenie zależności rzymskich terytoriów — por. B. LEVICK: *Wespazjan*. Tłum. M. BARANOWSKI, M. CZYŻ. Oświęcim 2016, s. 165—187.

nowa legenda: ROMA RESVRGENS⁴⁵ (czasem występująca w skróconej wersji ROMA RESVRGES⁴⁶).

Jedynie początkowo Wespazjan posługiwał się wizerunkiem Romy oraz legendą rewersową w formie wcześniej już propagowanej na monetach przez Galbę i Witeliusza. Na denarach emitowanych w 70 roku prawdopodobnie przez hiszpańską mennicę w Tarraco zamieszczono napis ROMA RENASC oraz zwróconą w prawą stronę spersonifikowaną Romę, która trzyma figurkę bogini zwycięstwa i włącznie⁴⁷. Sam Wespazjan nie sięgnął ponownie po taki wizerunek Romy, pojawił się on wówczas po raz ostatni w trakcie jego panowania. Możliwe, że nowy cesarz chciał w ten sposób symbolicznie zakończyć etap walk, co wpłynęło również na zmianę wyobrażenia Romy. W tym samym czasie pojawił się bowiem całkiem nowy wizerunek bogini w towarzystwie samego Wespazjana. Na tej bardzo obrazowej i bogatej w szczegóły monecie silny żołnierz, którym jest Roma, zaczyna przypominać swym wyglądem osuwającą się na kolana kobietę, która potrzebuje i oczekuje pomocy cesarza. Jej nowy wizerunek dopełnia legenda ROMA RESVRGENS (czasem dodatkowo z napisem S C w odcinku⁴⁸). Roma, której Wespazjan podaje dłoń, nadal ma na sobie wojskowy strój i hełm, a także trzyma w lewej ręce tarczę (bądź ma ją przerzuconą przez ramię)⁴⁹. Możliwe, że przez upadek na jedno (prawe) kolano ukazano jej słabość, ale jednocześnie siłę, która pozwala jej się jeszcze podnieść⁵⁰. Jednocześnie jednak, co obrazuje gest podawania sobie wzajemnie dłoni, potrzebuje już wsparcia cesarza, gdyż tylko on gotów jest zapewnić jej powrót do dawnej świetności.

Całkowita zmiana w przedstawieniu Romy nastąpiła jednak znacznie później. W latach 71—73 mennica w Rzymie wybijała serię sesterców, na których znalazło się wiele elementów ważnych dla głębszego zrozumienia istoty emisji⁵¹. Na monetach tych Roma — już nie w stroju wojskowym — pojawiła się wraz z napisem ROMA RESVRGENS. Jej wygląd symbolizuje zakończenie wojny, co sugeruje poza bogini — Roma klęczy na obu kolanach. Poza tym warto również podkreślić, że na awersach tych monet przedstawiono samą głowę cesarza w wieńcu laurowym⁵² lub z egidą i globem⁵³, co można odczytywać jako dodatkowe intencje Wespazjana,

⁴⁵ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 1360.

⁴⁶ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194, 195, 382.

⁴⁷ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 1317.

⁴⁸ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194, 195, 382.

⁴⁹ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 1360.

⁵⁰ Roma ukazana w kolejnych latach została przedstawiona w postawie klęczącej. Klęcząc przed Wespazjanem na obu kolanach i trzymając w jednej dłoni część swych szat, sprawia, że widoczne są obie nogi bogini Romy stojącej za nią.

⁵¹ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194, 195, 382.

⁵² RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 194, 195 (dodatkowo udrapowania szaty na lewym ramieniu), 382.

⁵³ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 110.

który, podobnie jak wcześniej Galba i Witeliusz, pretendował do tego, by odbudować Cesarstwo i przynieść mu zwycięstwo, ale również zapewnić mu ochronę w przyszłości.

Obie Romy na rewersach odgrywają zupełnie inne role. Tę pierwszą — klęczącą przed cesarzem — można interpretować jako symbol Miasta⁵⁴; z kolei druga — stojąca w głębi — występuje jako bogini. Cesarz stoi obrócony w lewą stronę, przodem do zwróconej ku niemu klęczącej Romy. Podaje jej dłoń i prawdopodobnie próbuje w ten sposób ją podnieść. Znajdująca się za nimi bogini Roma zwrócona jest w prawo i stoi jak gdyby na straży. Strój Wespazjana (obszerne szaty — toga — z których część cesarz trzyma w lewej dłoni) oraz suknia z dodatkowym powiewającym elementem odzienia u Romy przywodzą na myśl ich pokojowe nastawienie. Z kolei bogini, której dynamiczna sylwetka sprawia wrażenie podążającej naprzód, ma na sobie wojskowy strój oraz hełm i tarczę. Jest ona przeciwieństwem drugiej Romy i Wespazjana, którzy — w momencie kiedy ta, co sugeruje jej strój i poza, ciągle walczy lub przynajmniej jest gotowa do walki — spokojnie i ze wzajemnym szacunkiem witają się. Jest ona również — co symbolizuje trzymana przez nią tarcza — gotowa bronić wszystkich, nawet przed samym cesarzem⁵⁵.

Szczególną uwagę zwraca jednak to, że Roma (symbolizująca Miasto) właściwie korzy się przed Wespazjanem. Jej uniesiona głowa sprawia, że oboje patrzą sobie w oczy. Widoczna jest wyższość cesarza, ale również wdzięczność Romy za pomoc i wyzwolenie spod jarzma jego poprzedników. Wyjątkowość ukazanej chwili zaburza jednak wizerunek bogini Romy, której brak łagodności i lekkości. Te widoczne są u Romy symbolizującej Miasto. Powoduje to, że poza bogini wyraża strach o przyszłość całego państwa; musi być ona zawsze gotowa do obrony wszystkich; łącznie z samym cesarzem⁵⁶. Dodatkowo wszystkie te monety przedstawiają pełną wzniosłości chwilę, w której cesarz czynnie uczestniczy, ukazując swe relacje z Romą (por. ilustracja 3).

Synowie Wespazjana nie przejęli motywu Romy z legendą ROMA RENASCENS lub ROMA RESVRGENS w swych emisjach. Możliwe, że wizerunek Romy przedstawionej na monetach ich ojca symbolicznie kończył wydarzenia wojny domowej lat 68—69. Emisja Wespazjana przypieczętowała początek stabilizacji, który miał nadejść wraz z rządami nowej dynastii. Przedstawienie Romy skomentowane le-

⁵⁴ O różnych sposobach interpretacji roli bogini Romy zob. F. RICHTER: *Roma*. W: *Ausführliches Lexikon der Griechischer und Römischen Mythologie*. Bd. 4. Ed. W.H. ROSCHER. Leipzig 1909—1915, s. 130—164; F. GNECCHI: *The coin types of imperial Rome*. Chicago 1978, s. 21.

⁵⁵ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194, 195, 382. Mimo że Roma na monetach zawsze występuje w wojskowym stroju (por. F. SCHMIDT-DICK: *Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus*. Wien 2002, s. 96), to na emisjach Wespazjana jej usposobienie przybiera szczególnego charakteru. Stojąc z tyłu, niejako w ruchu, sprawia wrażenie nadal walczącej, pomimo zakończenia wojny i przybycia cesarza do stolicy.

⁵⁶ RIC 2¹, *Vesp.*, nr 109, 110, 194, 195, 382.

Il. 3. Sesterce, Rzym, 71 rok

Aw.: IMP CAES VESPASIAN AVG P M TR P P COS III. Wespazjan. Głowa cesarza w wieńcu laurowym zwrócona w prawo. Rw.: ROMA RESVRGES. Wespazjan, stoi zwrócony w lewo. Cesarz wyciąga rękę i podnosi do góry kłęzącą przed nim Romę (symbolizującą Miasto). Za nimi Roma (bogini) stoi zwrócona w prawo.

Źródło: RIC 2¹, *Vesp.*, nr 194. Dostępne w Internecie: <https://cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=221233> (dostęp: 19.11.2018).

genda ROMA RENASCENS pojawiło się ponownie dopiero za panowania Nerwy (M. Cocceius Nerva, 18 września 96—27 stycznia 98⁵⁷). Wówczas w latach 96—97 mennica stołeczna wybijała sesterce, na których prócz wspomnianej legendy i napisu S C pojawiła się siedząca Roma, w sukni i z nakryciem głowy (prawdopodobnie hełmem). W lewej dłoni trzyma włócznię, natomiast w prawej — niewielkich rozmiarów posążek bogini zwycięstwa, który komuś przekazuje, co sugeruje jej wyciągnięta przed siebie ręka⁵⁸. Możliwe, że Nerwa posłużył się legendą ROMA RENASCENS, ponieważ w Cesarstwie po raz kolejny nastąpił kryzys związany z zabójstwem Domicjana (T. Flavius Domitianus, 14 sierpnia 81—18 września 96⁵⁹) i upadkiem kolejnej dynastii⁶⁰. Tym samym nowy cesarz chciał za pomocą emisji dać do zrozumienia, że jego rządy przyniosą Romie odrodzenie.

Roma na omówionych emisjach ukazana została odpowiednio do sytuacji zastanej przez danego cesarza. Jej wizerunkom towarzyszyły hasła ROMA RENASCENS lub ROMA RESVRGENS, które sugerowały, że przy braku stabilizacji w państwie konieczne jest, aby panujący dbali o odbudowę lub odrodzenie Rzymu. Ta pierwsza legenda

⁵⁷ D. KIENAST: *Römische Kaisertabelle...*, s. 120.

⁵⁸ *The Roman Imperial Coinage*. Vol. 2: *Vespasian to Hadrian*. Eds. H. MATTINGLY, E.A. SYDENHAM. London 1968, *Nerva*, nr 67 i 91.

⁵⁹ D. KIENAST: *Römische Kaisertabelle...*, s. 115.

⁶⁰ Okoliczności śmierci Domicjana — B.W. JONES: *The Emperor Domitian*. London—New York 1993, s. 193—196; A.W. COLLINS: *The Palace Revolution: the Assassination of Domitian and the Accession of Nerva*. „Phoenix” 2009, 63, s. 73—106.

była jednak bardziej odwołaniem do odrodzenia Rzymu, co było związane z epizodami wojny domowej. Galba i Witeliusz, a także początkowo Wespazjan, chcieli w ten sposób ukazać Romę, która mimo przeciwności jest w stanie się obronić. Drugi napis z kolei wiąże się już z zupełnie innym obrazem wydarzeń. Odwołuje się do odbudowy Miasta, której dokonał Wespazjan. Roma odbudowująca zyskuje pomoc cesarza, który podejmując się naprawy zniszczeń, jednocześnie odwołuje się do nich poprzez emisje z omówionym motywu.

Poza tym wspomniani trzej cesarze, chcąc wykazać zainteresowanie losami Rzymu, propagowali ideę jego ponownego odrodzenia lub odbudowy, co miało się dokonywać podczas ich rządów. Jednocześnie wykazywali, że walczą wraz z Romą, która występuje jako ich pomocnik. Szczególnie podkreślał to w swych emisjach Galba, zwalczając wszelkie przeciwności ramię w ramię z boginią.

W momentach najbardziej kryzysowych — za panowania Galby i Witeliusza — Roma występowała jako silny wojownik, który potrafi sam (bez pomocy cesarza) się bronić. Przejmując władzę, Wespazjan napotkał Romę, która padając przed cesarzem na kolana, symbolizowała swą postawą minione wydarzenia i związane z nimi spustoszenie. Gest jej podnoszenia — tak różniący się od wcześniej lansowanego przez Galbę i Witeliusza wizerunku bogini — sugerował, że jedynym ratunkiem dla Romy miała okazać się wyciągnięta dłoń Wespazjana. Cesarz przedstawiał zatem Romę jako słabą kobietę; za jego rządów jedynie bogini Roma czuwała nad bezpieczeństwem. Jej wizerunek przypominał, że wojna zawsze może nadejść ponownie, dlatego Roma, a tym samym i Miasto muszą być przygotowane na taką ewentualność. Wykorzystanie dwóch, tak różnych od siebie, wizerunków Romy sprawiło, że Wespazjan w pełni mógł ukazać kontrast pomiędzy Romą odradzającą się w dobie kryzysu, a tą odbudowywaną na nowo w okresie powojennym. Na monetach pierwszego z Flawiuszy widać zatem różnicę: panowanie Wespazjana nie miało przynieść Rzymowi ponownego odrodzenia. O swoje odrodzenie walczyła bowiem Roma ukazana na monetach Galby i Witeliusza. Początek rządów Wespazjana związany był natomiast z zaprowadzaniem ładu w stolicy, przy czym to cesarz, nie Roma, miał o to zadbać.

Bibliografia

- AWIANOWICZ B.: *Rzadki denar Septymiusza Sewera z legendą rewersu Bona Spes z Wiednia*. „Wiadomości Numizmatyczne” 2010, 54, s. 73—82.
- BENOIST S.: *Le prince, la cité les événements: l'année 68—69 à Rome*. „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 2001, 50, s. 279—311.
- BYRA M.: *Wojna o tron cesarów 68—70 r. n.e.* Oświęcim 2014.

- CESANO S.L.E.: *La figura di Roma sulle monete romane*. „Roma” 1928, 6, s. 385—400.
- CHAMPEAUX J.: *Images célestes de Rome: la ville et ses incarnations divines*. W: *Roma illustrata. Représentations de la ville. Actes du colloque international de Caen (6—8 octobre 2005)*. Eds. P. FLEURY, O. DESBORDES. Caen 2008, s. 85—95.
- COLLINS A.W.: *The Palace Revolution: the Assassination of Domitian and the Accession of Nerva*. „Phoenix” 2009, 63, s. 73—106.
- ELKINS N.T.: *Monuments in Miniature. Architecture on Roman Coinage*. New York 2015.
- GNECCHI F.: *The coin types of imperial Rome*. Chicago 1978.
- GREENHALGH P.A.L.: *The Year of Four Emperors*. London 1975.
- JONES B.W.: *The Emperor Domitian*. London—New York 1993.
- KIENAST D.: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt 1980.
- KOZŁOWSKI J., KRÓLCZYK K.: *Aspekty polityczne i militarne „roku czterech cesarzy” (68—69 po Chr.)*. Cz. 1: *Do śmierci Galby*. „Studia Europaea Gnesnensia” 2015, 11, s. 29—54.
- KOZŁOWSKI J., KRÓLCZYK K.: *Aspekty polityczne i militarne „roku czterech cesarzy” (68—69 po Chr.)*. Cz. 2: *Od śmierci Galby do zwycięstwa Wespazjana*. „Studia Europaea Gnesnensia” 2015, 12, s. 33—60.
- KRAAY C.M.: *The Aes Coinage of Galba*. New York 1956.
- KRAAY C.M.: *The Coinage of Vindex and Galba, A.D. 68, and the Continuity of the Augustan Principate*. „Numismatic Chronicle” 1949, s. 129—149.
- LEVICK B.: *Wespazjan*. Tłum. M. BARANOWSKI, M. CZYŻ. Oświęcim 2016.
- LICHOCKA B.: *Bonus Eventus sur les monnaies romaines*. „Études et Travaux” 1975, 16, s. 237—261.
- LINDSAY H.: *Vespasian and the City of Rome: the Centrality of the Capitolium*. „Acta Classica” 2010, 53, s. 165—180.
- MATTINGLY H.: *The Coinage of the Civil Wars of A.D. 68—69*. „Numismatic Chronicle” 1914, 14, s. 110—137.
- MÉTHY N.: *La représentation de la ville de Rome dans le monnayage impérial (70—235 après J.—C.)*. „Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines” 1984, 14, s. 9—25.
- MORGAN G.: *69 A.D. — The Year of four emperors*. Oxford 2006.
- RICHTER F.: *Roma*. W: *Ausführliches Lexikon der Griechischer und Römischen Mythologie*. Bd. 4. Ed. W.H. ROSCHER. Leipzig 1909—1915, s. 130—164.
- SCHMIDT-DICK F.: *Typenatlas der römischen Reichsprägung von Augustus bis Aemilianus*. Wien 2002.
- The Roman Imperial Coinage*. Vol. 1: *From 31 BC to AD 69*. Eds. C.H.V SUTHERLAND, R.A.G. CARSON. London 1984.
- The Roman Imperial Coinage*. Vol. 2: *From AD 69—96 Vespasian to Domitian*. Eds. I.A. CARRADICE, T.V. BUTTREY. London 2007.
- The Roman Imperial Coinage*. Vol. 2: *Vespasian to Hadrian*. Eds. H. MATTINGLY, E.A. SYDENHAM. London 1968.
- VANCE RAE J.: *The Goddess Roma on Roman Republican Coins*. New York 1956.
- VERMEULE C.C.: *The Goddess Roma in the Art of the Roman Empire*. Cambridge 1959.
- WELLESLEY K.: *What happened on the Capitol in December AD 69?* „American Journal of Ancient History” 1981, 6, s. 166—190.
- WELLESLEY K.: *The Year of the Four Emperors*. London—New York 2000.

Judyta Ścigala

Roma renascens and Roma resurgens in coin iconography of Galba, Vitellius, and Vespasian

Summary

In the years 68—69 AD coin issues appeared that, apart from ROMA RENASCENS or ROMA RESVRGENS legend, depicted the fighting/struggling Roma and the Roma bringing victory, and then the very goddess lifted by the emperor. All of it alluded to the events that transpired during “the year of the four emperors” (68—69). The issuers, that is, Galba, Vitellius, and Vespasian appropriated the legend about the Roma nascent and resurgent to the situation occurring within the state. The motif, presented by the said emperors, featured themselves as leaders deeply involved in the fate of Rome, which — due to progressing civil war — was thrown into chaos, as did the entire Roman Empire, and that naturally affected detrimentally the City’s image. Therefore, in the numismatic images, Galba and Vitellius fought (oftentimes shoulder to shoulder with Roma herself), and the goddess depicted was to bring about the victory to them. Emperor Vespasian pushed the imagery considerably further, aligning Roma’s image with the durability of his power, since this emperor’s coins presented the goddess as a woman whom he was helping to emerge from recent misfortunes. Thus, he could symbolically appear to his people as a defender and restitutor that would restore the state to its former glory.

Key words: Roma, Galba, Vitellius, Vespasian, Rome, the Roman Empire, the goddess of victory

Judyta Ścigala

Roma renascens und Roma resurgens in der Ikonografie der Münzen von Galba, Vitellius und Vespasian

Zusammenfassung

In den Jahren 68—69 erschienen Münzen, die außer der Legende ROMA RENASCENS oder ROMA RESURGENS das Abbild der kämpfenden und siebringenden und dann der vom Kaiser erhobenen Göttin, Roma enthielten. Das ganze bezieht sich auf die im „Vierkaiserjahr“ (68—69) stattfindenden Ereignisse. Die Emittenten: Galba, Vitellius und Vespasian passten die Legende von der auflebenden Roma an die damalige Situation in dem Staat an. Das von ihnen dargestellte Motiv ließ sie als diejenigen erscheinen, welche an Roms Schicksal Interesse hatten. An das Rom, das wegen des sich ausbreitenden Bürgerkriegs ähnlich wie das ganze Römische Reich in dem das damalige Bild der Stadt negativ beeinflussenden Chaos versank. So sollten Galba und Vitellius (nicht selten an Romas Seite) kämpfen, und die von ihnen dargestellte Göttin sollte ihnen helfen, den Sieg davontragen. Vespasian hat diese Vorstellung noch erweitert, indem er Romas Bild der Stabilität seiner Macht anglich. In Ikonografie seiner Münzen erschien diese Göttin als eine Frau, der er — nach allen Anstrengungen, die ihr zuteilwurden, aufzustehen hilft. Auf diese Weise wollte er symbolisch seine Rolle des Verteidigers und des die Pracht des Römischen Reiches wiederherstellenden Restitutors darstellen.

Schlüsselwörter: Roma, Galba, Vitellius, Vespasian, Rom, Römisches Reich, Siegesgöttin